

13. Yüzyıl Latin Ansiklopediciliğinde İslam ve Yahudi Filozofların Konumu: Vincentius Belvacensis'in Speculum Maius'u Üzerine Bir İnceleme

Fırat Çelebi¹

ORCID: 0000-0002-0770-0611

DOI: 10.55256/TEMASA.1938752

Öz

Bu makale, on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinde İslam ve Yahudi filozofların nasıl alımlandığını Vincentius Belvacensis'in *Speculum Maius*'u üzerinden incelemektedir. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmış, ilgili düşünürlerin ansiklopedide hangi Latince adlarla geçtiği, hangi kitap ve bölümlerde yer aldığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. İnceleme, Latin dünyanın İslam düşünce geleneğini dışlamadığını, aksine onu ansiklopedik bilgi düzenine belirli işlevlerle dahil ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu alımlama tarafsız değildir. Kindî, İbn Sînâ, Râzî, Fârâbî, İbn Rüşd ve İbn Cebir gibi isimler çoğu zaman metafizik ve teoloji bağlamında değil, tıp, doğa bilgisi, simya ve ilimler tasnifi gibi alanlarda öne çıkarılmıştır. Söz konusu durum, ansiklopedik bilginin seçici ve hiyerarşik niteliğine işaret etmektedir. Bu bakımdan *Speculum Maius*, İslam düşünürlerinin Latin dünyasında bütünüyle yok sayılmadığını, ancak belirli bilgi alanları ve belirli temsil biçimleri içinde yeniden konumlandırıldığını göstermektedir. Dolayısıyla eser, İslam düşüncesinin Latin Batı'daki yerini alımlama, seçilme ve yeniden düzenlenme süreçleri bakımından incelemek için önemli bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ Felsefesi, Latin Ansiklopediciliği, Vincentius Belvacensis, Speculum Maius, İslam Düşünce Geleneği.

The Place of Islamic and Jewish Philosophers in Thirteenth Century Latin Encyclopedism: A Study on Vincentius Belvacensis' Speculum Maius

Abstract

This article examines how Islamic and Jewish philosophers were received in thirteenth century Latin encyclopedism through Vincentius Belvacensis' *Speculum Maius*. The study employs content analysis to identify the Latin names under which these thinkers appear in the encyclopedia, the books and chapters in which they are mentioned, and the contexts in which they are used. The analysis shows that the Latin world did not exclude the Islamic intellectual tradition, but incorporated it into the encyclopedic order of knowledge through specific functions. However, this reception was not neutral. al-Kindi, İbn Sina, Rhazi, al-Farabi, Ibn Rushd, Ibn Gabirol were highlighted mostly not in relation to metaphysic and theology, but in fields such as medicine, natural knowledge, alchemy, and the classification of sciences. This points to the selective and hierarchical character of encyclopedic knowledge. In this respect, *Speculum Maius* provides an important basis for examining the place of Islamic thought in the Latin West in terms of reception, selection, and reconfiguration.

Keywords: Medieval Philosophy, Latin Encyclopedism, Vincentius Belvacensis, Speculum Maius, Islamic Intellectual Tradition.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri. firatcelebi@akdeniz.edu.tr

Giriş

Bu makale, on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliği içinde İslam ve Yahudi filozofların nasıl yer aldığını, hangi başlıklar altında anıldığını ve bu düşünürlerin Latin bilgi düzeni içinde nasıl konumlandırıldığını Vincentius Belvacensis'in *Speculum Maius* adlı eseri bağlamında incelemektedir. *Speculum Maius*'un merkeze alınmasının nedeni, kendi çağındaki bilgiyi geniş ölçekte bir araya getirmesinin yanında, farklı kaynaklardan gelen malzemeyi Hristiyan bilgi düzeni içinde yeniden tasnif eden en önemli ansiklopedik metinlerden biri olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında *Speculum Maius*, yalnızca bir bilgi toplamı değil, İslam düşüncesinin Latin dünyada nasıl okunduğunu ve hangi yönleriyle dolaşıma girdiğini izlemeye imkân veren önemli bir metin olarak öne çıkmaktadır. Nitekim modern araştırmalarda da İslam düşünce geleneğinden gelen felsefi ve bilimsel malzemenin Latin dünyada özellikle on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda güçlü bir dönüşüm yarattığı, bunun doğa felsefesi, psikoloji, metafizik ve tıp gibi birçok alanda hissedildiği vurgulanmaktadır.²

Bu çalışmanın çıkış noktası, Orta Çağ bilim ve düşünce tarihinde İslam düşünce geleneğinin büyük bir rol oynadığını genel olarak kabul edilmesine rağmen, bu rolün tam olarak hangi araçlar üzerinden, hangi biçimlerde ve ne ölçüde gerçekleştiği meselesinin hâlâ tartışmaya açık olmasıdır. Bu etki çoğu zaman yalnızca tek tek filozofların Latinceye çevrilen eserleri üzerinden değerlendirilmekte, fakat söz konusu malzemenin Latin dünyada hangi derleyici yapılar içinde yeniden düzenlendiği daha sınırlı biçimde incelenmektedir. Oysa ansiklopediler bu mesele bakımından son derece elverişli metinlerdir. Nitekim ansiklopedi, yalnızca bir kaynağı aktaran değil, farklı bilgi geleneklerini seçen, sıralayan ve belli bir hiyerarşi içine yerleştiren bir metindir. Bu sebeple İslam düşüncesinin Latin Batı'daki etkisini yalnızca müstakil tercüme metinleri ya da skolastik filozofların eserleri üzerinden değil, aynı zamanda ansiklopedik derlemeler üzerinden de takip etmek gerekir. Böyle bir yaklaşım, Latin dünyanın İslam filozoflarını sadece tanıyıp tanımadığını değil, onları hangi disiplinler içinde işe yarar gördüğünü ve hangi bilgi alanlarında otorite kabul ettiğini de göstermektedir.

Makalenin dayandığı temel boşluk da burada ortaya çıkmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Türkçe literatürde Latin ansiklopediciliğini felsefe tarihi bakımından ele alan çalışmalar son derece sınırlıdır. Vincent de Beauvais üzerine Türkçede bazı değiniler ve daha çok tarih merkezli örnekler bulunsa da, *Speculum Maius* içinde İslam ve Yahudi filozofların konumunu doğrudan inceleyen, bunu da felsefi alımlama tarihi açısından değerlendiren müstakil bir çalışma görünür değildir.³ Türkçe yayınlarda ansiklopedi ve ansiklopedizm üzerine genel çerçeveli metinler mevcut olmakla birlikte, bunlar çoğunlukla modern ansiklopedi düşüncesine ya da genel kültür tarihine odaklanmakta, on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinin kendi iç sorunlarını felsefe tarihi ekseninde ayrıntılı biçimde işlememektedir. Bu sebeple bu makale, hem Vincentius Belvacensis'in eserini Türkçe felsefe literatürüne daha yakından tanıtmayı hem de İslam düşüncesinin Latin dünyadaki alımlanışına ansiklopedik bir zemin üzerinden bakmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın kapsamı bilinçli olarak sınırlandırılmıştır. Bu makalede *Speculum Maius* içinde geçen bütün Arapça kaynaklı isimler değil, daha çok filozof kimliğiyle öne çıkan Müslüman ve Yahudi düşünürler ele alınacaktır. Dolayısıyla astronomi, matematik, optik, zooloji ya da benzeri alanlarda yer alan ve daha çok pozitif bilimler

² Arapçadan Latinceye yapılan tercüme hareketlerinin 12. ve 13. yüzyıl Latin dünyasında doğa felsefesi, tıp, psikoloji ve metafizik alanlarında doğurduğu dönüşüm için hakkın daha detaylı bilgi için bk. Charles Burnett, "Some Comments on the Translating of Works from Arabic into Latin in the Mid-Twelfth Century" in *Orientalische Kultur und europäisches Mittelalter*, ed. Albert Zimmermann vd. (Berlin-Boston: De Gruyter, 1985), 1.; Dag Nikolaus Hasse, "The Social Conditions of the Arabic-(Hebrew-)Latin Translation Movements in Medieval Spain and in the Renaissance" in *Wissen über Grenzen: Arabisches Wissen und lateinisches Mittelalter*, ed. Andreas Speer vd. (Berlin-New York: De Gruyter, 2006), 10.

³ *Speculum Historiale* hakkında Türkçe yazılmış bir doktora tezi ve ondan türetilmiş makale bulunmaktadır. Bunun için bk. Rahim Erdi Efendiler, "Vincent De Beauvais'nin Speculum Historiale Eserinin XXXI. Ve XXXII. Kitaplarının Türk Tarihi Açısından Değerlendirme ve Notlandırılması" (Doktora Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, 2025).; Rahim Erdi Efendiler, "Dominiken Rahibi Vincent De Beauvais'nin Türk Tarihi Açısından Önemi Üzerine Bir Değerlendirme," *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/2, (Ekim 2024): 488.

çerçevesinde değerlendirilebilecek isimler incelemenin dışında bırakılmıştır. Bunun ilk sebebi, makalenin hacmini denetlenebilir bir sınır içinde tutmaktır. İkinci ve daha önemli sebebi ise Vincentius'un bu isimlere hangi gözle baktığını, onları yalnızca teknik bilgi sağlayan otoriteler olarak mı yoksa felsefi düşünce geleneğinin temsilcileri olarak mı konumlandığını daha açık biçimde ortaya koymaktır. Bu yüzden çalışma, filozof kimliği ile ansiklopedik temsil arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve özellikle İbn Sînâ, Fârâbî, İbn Rüşd, Gazzâlî, İbn Cebîrol, Râzî, Kindî ve İshak el İsrâîlî gibi İslam düşünce geleneği içerisinde yer alan isimlerin ansiklopedide nasıl kullanıldığını incelemektedir. Bu sınırlama aynı zamanda konunun dağılmasını önlemekte ve alımlama meselesini daha görünür hâle getirmektedir.

Makalenin yöntemi içerik analizidir. Bu çerçevede *Speculum Maius* metni taranmış, ilgili düşünürlerin ansiklopedide hangi Latince adlarla geçtiği, hangi kitap ve bölümlerde yer aldığı, hangi eserlerle ilişkilendirildiği ve hangi bağlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme yalnızca isim sayımına dayanmamakta, aynı zamanda bu alıntıların işlevini de değerlendirmektedir. Başka bir deyişle mesele sadece bir düşünürün kaç kez geçtiği değil, hangi disiplin içinde ve ne tür bir otorite olarak kullanıldığıdır. Bu eserin tercih edilmesinin nedeni de burada yatmaktadır. *Speculum Maius*, orta çağın en hacimli ve en kapsayıcı ansiklopedik girişimlerinden biridir ve Arapça kaynaklı felsefi ve bilimsel malzemeyi geniş ölçüde dolaşıma sokan başlıca derlemeler arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada metnin taranması ve alıntıların tespiti aşamasında SourcEncyMe dijital platformundan da yararlanılmıştır. Bu platform, orta çağ Latin ansiklopedilerinin kaynak ilişkilerini izlemeye ve metin içi tarama yapmaya imkân verdiği için araştırmancının malzeme tabanını güçlendirmiştir.⁴

Bu doğrultuda makale üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinin tarihsel ve düşünsel çerçevesi ele alınacaktır. İkinci bölümde Vincentius Belvacensis'in hayatı, eserleri ve özellikle *Speculum Maius*'un yapısı üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise ansiklopedide yer alan İslam ve Yahudi filozofların hangi adlarla, hangi bölümlerde ve hangi yoğunlukta geçtiği incelenecek, ardından bu isimlerin tıp, doğa felsefesi, nefis teorisi, metafizik ve ilimler tasnifi gibi alanlarda nasıl alımlandığı tartışılacaktır. Bu incelemeden çıkan genel değerlendirmeler ise sonuç kısmında toplu biçimde tartışılacaktır. Bu bağlamda çalışma, bir yandan Latin ansiklopediciliğinin bilgi düzenini görünür kılmayı, öte yandan İslam düşüncesinin bu düzen içindeki yerini daha somut bir metin üzerinden analiz etmeyi hedeflemektedir.

1. On Üçüncü Yüzyıl Latin Ansiklopediciliği

Latin Batı'da ansiklopedik yazım, antikçağdan itibaren süregelen köklü bir derleme ve düzenleme geleneğine dayanır. Albrecht Classen'a göre Plinius'un *Historia naturalis*'i, bu geleneğin en etkili örneklerinden biri olarak doğa ve insan dünyasına ilişkin bilgiyi geniş bir bütünlük içinde toplamış, sonraki yüzyıllarda Solinus, Martianus Capella, Isidorus Hispalensis ve Beda gibi yazarlar tarafından farklı biçimlerde yeniden işlenmiştir. Erken Orta Çağ boyunca özellikle Isidorus'un *Etymologiae* adlı eseri, bilginin sınıflandırılması ve aktarılması bakımından temel bir model hâline gelmiş, böylece ansiklopedik yazım Latin dünyada güçlü bir devamlılık kazanmıştır. On üçüncü yüzyılda ortaya çıkan büyük ansiklopedik eserler de bu tarihsel miras üzerinde yükselmiş ve bu yüzyılda ansiklopedi yazımı belirgin bir yoğunluk kazanmıştır.⁵ Bunun temel nedeni, Batı Avrupa'da eğitim kurumlarının gelişmesi, öğretim faaliyetlerinin artması ve farklı bilgi geleneklerinden devralınan malzemenin daha sistemli biçimde işlenme ihtiyacıdır. Bu dönemde ansiklopedik eserler, dağınık bilgi parçalarını toplayan birer derleme olmaktan öte, bilgiyi sınıflandıran, belli başlı başlıklara ayıran ve okura kullanışlı bir düzen içinde sunan metinler hâline gelmiştir. Bu yüzden on üçüncü yüzyıl ansiklopediciliği, yalnızca edebî bir tür ya da pedagojik bir araç olarak değil, aynı zamanda dönemin bilgi

⁴ Tüm ansiklopedi, CNRS bünyesindeki IRHT tarafından yürütülen SourcEncyMe dijital projesi üzerinden de erişilebilmektedir. Bk. Centre national de la recherche scientifique (CNRS), "SourcEncyMe Sources des encyclopédies médiévales," erişim 1 Mart 2026.

⁵ Albrecht Classen (ed.), *Handbook of Medieval Studies Terms Methods Trends* (Berlin New York: Walter de Gruyter, 2010), 1/1769.

anlayışını yansıtan bir düşünce pratiği olarak değerlendirilmelidir.⁶

Bu dönüşümün arka planında on ikinci yüzyıldan itibaren hız kazanan tercüme faaliyetleri önemli bir yer tutar. Aristoteles külliyyatının Latinceye aktarılması yanında Arapça ve İbranice üzerinden taşınan metinler de Latin düşünce çevrelerine yeni içerikler kazandırmıştır. Böylece daha önce Latin dünyasında ya hiç bilinmeyen ya da sınırlı ölçüde bilinen birçok düşünce, bilim ve kavram alanı dolaşıma girmiştir. Söz konusu tercüme, yalnızca yeni malzeme sağlamakla kalmamış, aynı zamanda mevcut bilgi düzenlerini zorlamış ve geleneksel otoritelerle yeni kaynaklar arasında bir karşılaştırma alanı doğurmuştur. İlk aşamada farklı kaynaklardan gelen bilgiler yan yana getirilmiş, ardından bunların birbiriyle nasıl uzlaştırılacağı meselesi öne çıkmıştır. Ansiklopediler tam da bu ihtiyaca cevap veren metinler olarak öne çıkmış görünmektedir.⁷ Bu nedenle on üçüncü yüzyıl ansiklopedileri, basit bir toplama faaliyetinin bir ürünü değildir. Ansiklopedistler, bilgiyi kaydeden, muhafaza eden ve onu belirli bir düzene göre yeniden kuran kişidir. Böyle bir iş, kaçınılmaz olarak sistemli bir yaklaşımı gerektirir. Özellikle bu yüzyıldan itibaren çeşitli öğretici metinlerde kullanılan araçlar ve teknikler, bilgiyi daha kapsamlı ve daha düzenli biçimde aktarmaya yönelmiştir.

Bu çerçevede on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinin birçok temsilcisi bulunmaktadır. Alexander Neckam, 12. yüzyıl sonu ile on üçüncü yüzyıl başı arasındaki geçiş döneminin önemli isimlerinden biridir ve *De naturis rerum* adlı eseriyle sonraki ansiklopedik yazım için etkili bir örnek sunmuştur.⁸ Thomas Cantimpratis, özellikle *Liber de natura rerum* ile doğa bilgisini derleyen ve düzenleyen yazarlar arasında öne çıkmıştır.⁹ Bartholomaeus Anglicus, *De proprietatibus rerum* adlı eseriyle Orta Çağ boyunca geniş bir okur çevresine ulaşmış ve öğretim ortamlarında yoğun biçimde kullanılmıştır.¹⁰ Johannes Egidius Zamorensis *de Historia naturalis* adlı eseriyle doğa bilgisini ansiklopedik bir tertip içinde sunan isimler arasında yer almıştır.¹¹ Bu araştırmanın merkezinde yer alan Vincentius Belvacensis *Speculum Maius* ile on üçüncü yüzyılın en kapsamlı ansiklopedik eserini ortaya koymuş ve bu alanın en merkezi figürlerinden biri hâline gelmiştir. Arnoldus Saxo ise *De floribus rerum naturalium* adlı eseriyle daha sınırlı ölçüde tanınsa da bilgi derleme faaliyetinin önemli temsilcileri arasında yer almıştır.¹²

Söz konusu isimlerin eserleri, yalnızca doğa betimlemeleri ya da ahlakî öğütler sunan metinler değildir. Bu eserler, evren, tarih, bilim, öğreti ve etik gibi alanları farklı bileşimler içinde bir araya getirerek bütünlüklü bir dünya tasavvuru kurmaya yönelmiştir. Bu sebeple bunları yalnızca öğretici el kitapları olarak değil, bilgi düzeni kuran metinler olarak görmek gerekir. Burada ansiklopedinin temel işlevi, mevcut bilginin tamamını bir tek merkezde toplamak değil, okurun dünyayı belirli başlıklar altında kavrayabileceği bir yapı oluşturmaktır. Böylece ansiklopedik düzen, bilginin kendisini olduğu kadar bilginin nasıl okunacağına dair bir yöntemi de yansıtır.¹³ Bu bağlamda on üçüncü yüzyıl ansiklopediciliğinin bu yönünü, skolastik çağın bilme biçimleriyle bağlantılı olarak ele alınabilir. Buna göre bu dönemde ansiklopedi yazımı, kutsal metin yorumu, antik felsefe, doğa tarihi ve öğretim pratikleri gibi farklı alanlardan gelen yöntemleri bir araya getirir. Dolayısıyla Orta Çağ ansiklopedileri tek çizgili ve tam anlamıyla yekpare metinler değildir. Aksine bunlar, farklı otorite biçimlerinin üst üste geldiği karmaşık yapılardır. Ansiklopedik

⁶ Mary Franklin-Brown, *Reading The World: Encyclopedic Writing In The Scholastic Age* (Chicago: University of Chicago Press, 2012), 62. Ayrıca Ansiklopedicilik hakkında daha detaylı bilgi için bk. Bernard Ribémont, *De Natura Rerum: Études sur les Encyclopédies Médiévales* (Orléans: Paradigme, 1995).

⁷ Johannes B. Voorbij, "Purpose and Audience: Perspectives on the Thirteenth-Century Encyclopedias of Alexander Neckam, Bartholomaeus Anglicus, Thomas of Cantimpré and Vincent of Beauvais," *The Medieval Hebrew Encyclopedias of Science and Philosophy*, ed. Steven Harvey (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 34.

⁸ Alexander Neckam, *Alexandri Neckam De naturis rerum, libro duo: with the poem of the same author, De laudibus divinæ sapientiæ* (London: Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, 1863).

⁹ Thomas Cantimpratis, *Liber de natura rerum. 1. Text. Editio princeps secundum codices manuscriptos* (Berlin: Walter de Gruyter, 1973).

¹⁰ Michael Charles Seymour, *Bartholomeus Anglicus and his Encyclopedia* (Aldershot: Variorum, 1992).

¹¹ Johannes Egidius Zamorensis, *Historia naturalis* (Junta de Castilla y León, 1994).

¹² Emil Stange, *Die Encyklopädie des Arnoldus Saxo, zum ersten Mal nach einem Erfurter Codex herausgegeben von Professor Dr. Emil Stange* (Erfurt: F. Bartholomäus, 1905-1907).

¹³ Voorbij, "Purpose and Audience," 35.

metnin içinde bir yandan kutsal metne dayalı açıklama biçimleri sürerken, öte yandan doğaya, varlıklara ve insana ilişkin daha ampirik sayılabilecek ilgi alanları da yer bulur. Bu özellik, on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğini yalnızca eski geleneklerin devamı olmaktan çıkarır ve onu yeni bilgi akışlarını kendi içinde düzenleyen bir tür olarak öne çıkarır.¹⁴

Öte yandan bu dönemin ansiklopedileri tamamen seküler ya da bağımsız bilgi düzenleri de değildir. Üniversitelerde teoloji ile kutsal metin şerhi arasında belirgin bir ayrışma yaşansa da ansiklopediler, önceki dönemin melez yapısını belli ölçüde sürdürür. Başka bir deyişle ansiklopedi, hem kutsal düzen fikrine bağlı kalır hem de dünyaya ilişkin bilgiyi bu düzen içinde konumlandırır. Bu durum özellikle Vincentius Belvacensis'in eserinde açık biçimde görülür. Vincentius Belvacensis, ansiklopedik düzeni kutsal tarihin ve yaratılış sırasının içine yerleştirir. Varlıkların, doğanın ve insan tarihinin belirli bir kutsal çerçeve içinde sunulması, ansiklopediyi yalnızca bir bilgi deposu olmaktan çıkarır ve onu teolojik bakımdan anlamlı bir dünya tablosuna dönüştürür.¹⁵ Bununla birlikte on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinin en dikkat çekici yönlerinden biri, dış kaynaklardan gelen malzemeyi bu Hristiyan çerçeve içinde işleme kapasitesidir. Tercüme hareketi sayesinde Aristotelesçi bilim anlayışı, Arap düşüncesi ve kısmen Yahudi felsefesi Latin dünyada etkili olmaya başladığında ansiklopediler bu malzemeyi doğrudan ya da dolaylı biçimde dolaşıma sokan önemli araçlardan biri olmuştur. İlk aşamada farklı geleneklerden gelen bilgiler bir arada aktarılmış, sonraki aşamada ise bunların hiyerarşik biçimde düzenlenmesi önem kazanmıştır. Dolayısıyla ansiklopediler, yalnızca bilgi birikiminin genişlediğini göstermez. Aynı zamanda hangi bilginin hangi çerçeve içinde kabul edildiğini, nasıl dönüştürüldüğünü ve hangi otorite yapıları içine yerleştirildiğini de gösterir. Bu yönüyle on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliği, alımlama tarihi açısından son derece önemli bir inceleme alanı sunar.¹⁶

Vincentius Belvacensis bu bağlamda ayrıcalıklı bir örnek teşkil eder. Nitekim onun *Speculum Maius*'u hem hacmi hem de kapsadığı alanlar bakımından on üçüncü yüzyılın en geniş ansiklopedik girişimlerinden biridir. Ayrıca bu eser, dönemin bilgi düzenini yalnızca özetlemez. Ayrıca onu belli bir sistem içinde yeniden kurar. Bu yüzden on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğini anlamak için Vincentius Belvacensis'in eserine yönelmek, yalnızca tek bir yazarı incelemek anlamına gelmez. Aynı zamanda skolastik çağın bilgi toplama, sınıflandırma ve meşrulaştırma biçimlerini izlemek anlamına gelir. Daha da önemlisi, İslam ve Yahudi filozofların Latin dünyadaki konumunu araştırmak bakımından böyle bir eser verimli bir zemin sunmaktadır.

2. Vincentius Belvacensis ve Speculum Maius

Vincentius Belvacensis on üçüncü yüzyılın en önemli ansiklopedistlerinden biri olup hayatı hakkındaki kesin bilgiler oldukça sınırlıdır. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1190 ile 1200 yılları arasında Fransa sınırları içindeki Beauvais bölgesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Gençlik yıllarında Paris şehrinde Dominik tarikatına katılmış ve ilerleyen yıllarda yine bu tarikatın Beauvais yöresinde kurulan manastırında bulunmuştur. Onun hayatındaki en önemli dönüm noktası Fransa Kralı Dokuzuncu Louis tarafından kurulan Royaumont manastırında teoloji okutmanı olarak atanmasıdır. Bu görevi sayesinde kraliyet ailesiyle yakın ilişkiler geliştirmiş ve kralın daimî desteğini arkasına almıştır. Kral Dokuzuncu Louis ansiklopedik çalışmaları için ihtiyaç duyduğu kaynak eserlerin temin edilmesi ve kopyalanması amacıyla ona büyük bir maddi destek sağlamıştır. Ayrıca kraliçe ve kraliyet ailesinin diğer üyeleri ondan prenslerin ve idarecilerin eğitimi üzerine çeşitli eğitici metinler kaleme almasını talep etmiştir. Tarikat üstlerinin emriyle derlemeye başladığı ve tüm dönem bilgisini bir araya getirmeyi amaçladığı başyapıtı olan devasa ansiklopedisinin ilk taslağını 1244 yılında tamamlayan düşünür on yıldan fazla bir süre bu eseri geliştirmek için çalışmıştır. Fransa veliahdının ölümü üzerine 1260 yılında krala bir teselli mektubu da gönderen

¹⁴ Franklin-Brown, *Reading the World*, 61.

¹⁵ Franklin-Brown, *Reading the World*, 62.

¹⁶ Voorbij, "Purpose and Audience," 34.

Vincentius Belvacensis genel kabule göre 1264 yılında hayata veda etmiştir.¹⁷

Vincentius Belvacensis'in siyaset ve eğitim alanına giren metinleri bulunmaktadır. *Opus universale de statu principis* (Hükümdarlık Durumu Üzerine Evrensel Eser) hükümdarın, ailesinin ve saray çevresinin görevlerini konu alan daha geniş bir tasarı olarak düşünülmüş, fakat bunun yalnızca bazı kısımları tamamlanmıştır.¹⁸ Bu çerçevede *De morali principis institutione* (Hükümdarın Ahlakî Eğitimi Üzerine) krallık, yönetim ve hükümdarın ahlakî sorumluluklarını ele alan bir eser olarak öne çıkar. *De eruditione filiorum nobilium* (Soylu Çocukların Eğitimi Üzerine) ise soylu çocukların eğitimi üzerine yazılmış pedagojik bir metindir ve hem erkek hem de kız çocuklarının terbiyesi meselesine yer vermektedir.¹⁹

Yazarın eserleri arasında en önemli yeri ise şüphesiz *Speculum Maius* (Büyük Ayna) alır. Bu büyük ansiklopedik çalışma, *Speculum Naturale* (Doğa Aynası), *Speculum Doctrinale* (Öğreti Aynası) ve *Speculum Historiale* (Tarih Aynası) olmak üzere başlıca bölümler hâlinde düzenlenmiştir. Söz konusu esere nispet edilen *Speculum Morale* (Ahlak Aynası) ise daha sonraki bir dönemde farklı bir derleyici tarafından hazırlanmıştır.²⁰

Speculum Maius'un ilk bölümü olan *Speculum Naturale*, otuz iki kitap ve 3718 bölümden oluşan geniş bir derleme olarak yaratılış düzenini, melekleri, gök cisimlerini, zamanı, denizleri, taşları, bitkileri, hayvanları ve insanı konu edinir. Bu bölümde doğa yalnızca tasvir edilmez, aynı zamanda tıp, astronomi ve insan yapısı gibi alanlarla ilişkilendirilerek bütüncül bir çerçeve içinde sunulur. İkinci bölüm olan *Speculum Doctrinale* ise 17 kitap ve 2374 bölüm hâlinde düzenlenmiş olup dil, mantık, retorik, şiir, ahlak, siyaset, hukuk, mekanik sanatlar, tıp, matematik ve teoloji gibi alanları kapsayan daha uygulamalı bir bilgi toplamı görünümündedir. Bu yönüyle eser, yalnızca teorik bilgiyi değil, eğitimden yönetime ve gündelik hayata kadar uzanan pratik meseleleri de içine alan kapsamlı bir öğretim düzeni kurar.²¹ Üçüncü bölüm olan *Speculum Historiale* ise yaratılıştan Vincentius'un yaşadığı döneme kadar uzanan dünya tarihini bir araya getirir ve eserin en yaygın dolaşıma giren kısmı olarak öne çıkar. Kutsal tarih ile dünyevi tarihi birlikte ele alan bu bölüm, farklı dönemleri, hükümdarları, halkları, savaşları, Haçlı Seferleri'ni ve önemli yazarların metinlerinden yapılan alıntıları aynı tarihsel örgü içinde toplar.²²

Speculum Maius'un kaynakları rastgele bir araya getirilmiş metinlerden oluşmaz. Bunlar, Vincentius'un önsözlerde açıkladığı ilkelere göre seçilmiş ve düzenlenmiş bir derleme ağı içinde toplanmıştır.²³ Ansiklopedinin başvurduğu kaynaklar birkaç ana grupta toplanabilir. İlk olarak antik çağ filozofları ve Latin edebiyatının önemli isimleri eserde çok geniş bir yer tutar. Aristoteles doğa felsefesi ve bilimler alanında en çok alıntı yapılan temel otoritedir.

¹⁷ Thomas Andrew Archer, "Vincent of Beauvais" in *Encyclopædia Britannica*, ed. Hugh Chisholm, 28. Cilt, 11. Basım (Cambridge: Cambridge University Press, 1911), 90.

¹⁸ Robert J. Schneider, "Vincent of Beauvais' 'Opus universale de statu principis': A Reconstruction of Its History and Contents" in *Vincent de Beauvais: intentions et réceptions d'une oeuvre encyclopédique au Moyen Age*, ed. Monique Paulmier-Foucart, Serge Lusignan ve Alain Nadeau (Saint-Laurent: Bellarmin; Paris: Vrin, 1990), 285.

¹⁹ Rosemary Barton Tobin, *Vincent of Beauvais' "De eruditione filiorum nobilium": The Education of Women* (New York: P. Lang, 1984).

²⁰ *Speculum Historiale*'nin iki yüz elliye aşan nüshası, bu kısmın *Speculum Naturale* ve *Speculum Doctrinale*'ye göre daha yaygın biçimde istinsah edildiğini göstermektedir. Bu durum, eserin bölümler hâlinde çoğaltılmasının dolaşımı kolaylaştırdığını düşündürmektedir. *Speculum Maius*'un erken basımları da sınırlı olmakla birlikte 1473-1476 arasında Mentelin, 1483-1486 arasında Koberger, ardından 1493-1494 ve 1591'de Venedik, son olarak 1624'te Douai baskılarıyla sürmüştür. El yazmaları için daha detaylı bilgi için bk. Franklin-Brown, *Reading the World*, 126.

²¹ Franklin-Brown, *Reading the World*, 100.

²² Efendiler, "Dominiken Rahibi Vincent De Beauvais'nin Türk Tarihi Açısından Önemi Üzerine Bir Değerlendirme," 488.

²³ Vincentius, eserinin önsözlerinde ansiklopedinin içeriğini rastgele bir araya getirmediğini açıkça belirtir. O, çeşitli yazarlardan seçtiği parçaları belirli başlıklar altında topladığını (diversorum autorum flosculos excerptendo ac sub certis titulis redigendo) söyler. Başka bir yerde ise okuduğu eserlerden seçtiği bazı çiçekleri tek bir kitap gövdesi içinde özet ve düzen hâlinde topladığını, amacı taşıdığını belirtir (quosdam flores pro modulo ingenii mei electos ile bunları in unum corpus voluminis quodam compendio et ordine summatim redigere). Ayrıca yalnızca inancın desteklenmesine, ahlâkın öğretilmesine, kutsal metinlerin açıklanmasına ve hakikatin beyanına hizmet eden malzemeyi seçtiğini söylemesi, bu derleme faaliyetinin açık bir seçme ve tasnif ilkesine dayandığını göstermektedir. Bunun için bk. Vincent de Beauvais, *Speculum Doctrinale* (Duaci: ex officina typographica Baltazaris Belleri, sub Circino aureo, 1624), 1/1/1.; Vincent de Beauvais, *Speculum Naturale* (Duaci: ex officina typographica Baltazaris Belleri, sub Circino aureo, 1624), 1/1/1.

Bunun yanı sıra Cicero, Ovidius, Seneca ve Plinius gibi klasik dönem yazarlarının metinleri de ansiklopediye düzenli olarak dahil edilmiştir. İkinci büyük kaynak grubu Hristiyan teolojisinin temellerini atan Kilise Babaları ve orta çağ dini yazarlarıdır. Augustinus, Hieronymus ve Ioannes Khrysostomos gibi isimlerin teolojik ve ahlaki metinleri yaratılış ve insan doğası hakkındaki bölümlerin omurgasını oluşturur. Orta Çağ Hristiyan yazarlarından Froidmontlu Helinandus'un yazdığı kronik eserin tarih bölümü olan *Speculum Historiale* için ana kaynak işlevi görmüştür. Ayrıca dönemin ünlü seyyahları olan Plano Carpinili Ioannes ve Simon de Saint Quentinin Asya ve Moğollar hakkındaki seyahatnameleri de esere güncel coğrafi ve tarihi bilgiler katmıştır. Üçüncü önemli kaynak grubu ise İslam düşünce geleneğinin ve bu gelenekle yakın temas içinde gelişen Yahudi düşüncesinin bilimsel ve felsefi mirasıdır. Bu çerçevede Kindî, İbn Sînâ, Fârâbî, İbn Rüşd, Gazzâlî, İbn Bâcce ve Ebû Bekir er-Râzî gibi Müslüman düşünürlerle İshak İsraili ve İbn Cebir gibi İslam düşünce geleneği içerisinde yetişmiş Yahudi müelliflerin eserleri, özellikle tıp, doğa felsefesi, psikoloji, metafizik ve bilimler tasnifi gibi alanlarda başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Latin Batı, kendi entelektüel kaynak dünyasını kurarken yalnızca antik mirasa ve Hristiyan yazarlara dayanmadı. Tercüme hareketleriyle birlikte İslam düşünce geleneğinden gelen metinler de bu yeni bilgi düzeninin önemli bir parçası hâline geldi. Ansiklopediler de bu aktarımın en görünür araçlarından biri oldu. Ancak burada asıl önemli olan nokta, bu metinlerin sadece kullanılmış olması değil, hangi isimlerin hangi başlıklar altında, ne ölçüde ve nasıl bir işlevle esere dahil edildiğidir. Bu sebeple bir sonraki aşamada *Speculum Maius*'ta İslam ve Yahudi filozofların hangi bağlamlarda yer aldığı ve Vincentius'un bu mirası nasıl alımladığı üzerinde durulacaktır.

3. *Speculum Maius*'da İslam ve Yahudi Filozofların Alımlanması

Speculum Maius metni bütünüyle incelendiğinde İslam ve Yahudi filozofların ansiklopedinin farklı kitaplarında çeşitli Latince isimler ve farklı yoğunluklarla yer aldığı açıkça tespit edilmektedir. Bu bölümde Vincentius'un bu düşünürleri özellikle *Speculum Doctrinale* ve *Speculum Naturale* içinde hangi bağlamlarda kullandığı, onları daha çok tıp, doğa felsefesi, nefis teorisi, metafizik ya da ilimler tasnifi gibi hangi alanlarda öne çıkardığı daha açık biçimde görülebilecektir. Alt başlıklardaki sıralama da bu sebeple, ansiklopedide en çok geçenden en aza geçene doğru kurulmuştur.

3.1. İbn Sînâ

Vincentius Belvacensis'in ansiklopedisinde İbn Sînâ, Avicenna adıyla geçmektedir. Avicenna adı, incelenen alıntılarda doğrudan 120 kez yer almaktadır. Bu alıntılar özellikle *Speculum Doctrinale*'nin 11. ve 12. kitaplarında toplanmaktadır. 11. kitapta İbn Sînâ'ya atfedilen ve *Liber de anima* (Ruh Üzerine) adıyla anılan bir metin ile *Epistola ad Hasen* (Hasen'e Mektup) üzerinden atıf yapılmaktadır.²⁴ 12. kitapta ise *Canon medicinae* (Tıbbın Kanunu) isimli eserin birinci, ikinci ve dördüncü kitaplarına gönderme yapan alıntılar yer almaktadır. Bu anlamda İbn Sînâ, toplamda 120 defa isminin geçmesiyle Vincentius'un ansiklopedisinde İslam düşünce geleneğinin en çok alıntılanan ismidir.²⁵

İbn Sînâ, ansiklopedide en belirgin biçimde tıpla ilgili bölümlerde öne çıkmaktadır. *Speculum Doctrinale*'nin 12. kitabında yenidoğanın bakımı, emzirme, sütannenin seçimi, süten kesme, çocuk terbiyesi, yaşlıların rejimi, yolculukta sağlık, zehirli hayvanlardan korunma, hastalıklarda beslenme düzeni, ilaçların seçimi ve uygulanması, tekil ilaçların denenmesi, tatlar, kokular ve renkler üzerinden ilaçların niteliklerinin anlaşılması gibi çok farklı başlıklarda İbn Sînâ'ya başvurulmaktadır. Bu sebeple İbn Sînâ, bu eserde yalnızca belirli bir tıp meselesinde değil, beden bakım, hastalığın tedbiri ve ilaç bilgisinin ilkeleri gibi daha geniş bir tıbbî çerçeve içinde yer almaktadır. Özellikle *Canon medicinae* eserine yapılan pek çok alıntı, onun Vincentius tarafından sistemli bir tıp otoritesi olarak kullanıldığını

²⁴ Vincent de Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 2/17/17, 2/17/19, 2/17/25.

²⁵ Adam Fijalkowski, "The Arabic Authors in the Works of Vincent of Beauvais" in *Wissen über Grenzen: Arabisches Wissen und lateinisches Mittelalter*, ed. Andreas Speer ve Lydia Wegener (Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2006), 487.

göstermektedir.²⁶

İbn Sînâ'nın ikinci önemli bağlamı madenler, metaller ve simya bilgisidir. *Speculum Doctrinale*'nin on birinci kitabında altın, gümüş, bakır, demir, kalay, kurşun, cıva, kükürt, eliksir, kalsinasyon, süblimasyon ve taşlar üzerine geniş bir malzeme onun üzerinden aktarılır. Buna *Epistola ad Hasen* gibi yine ona nispet edilen metinler de eklenir. Ayrıca Vincentius, *Speculum Naturale*'de doğa olayları, mineraller, metaller, taşlar ve renkler bağlamında İbn Sînâ'ya atfedilen *Liber de anima* ve *Epistola ad Hasen*'den alıntılar yapar.²⁷

Bununla birlikte İbn Sînâ'nın ruh ve metafizik görüşleri ansiklopedide büyük ölçüde yok sayılmıştır. Doğâ felsefesi, matematik ve metafizik bahislerinde yine İbn Sînâ'ya eş-Şifâ külliyyatının metafizik kısmının Latin tercümesi olan *De philosophia prima*'ya (İlk Felsefe Üzerine) başvurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca göğün ruhu hakkındaki bir tartışmada İbn Sînâ'nın adı, İbn Rüşd ile birlikte anılır. Yine de genel tabloya bakıldığında, İbn Sînâ'nın ruh ve metafizik görüşlerinin Vincentius'ta diğer bağlamlara göre daha sınırlı yer tuttuğu söylenmelidir. Vincentius onu öncelikle tıbbî bilgi ile doğal ve maddi süreçleri açıklayan bir otorite olarak öne çıkarır. Bu bakımdan İbn Sînâ'nın ansiklopedideki ağırlık merkezi psikoloji ve metafizikten çok hekimlik ile madenlere ilişkin bilgilerdir. Ansiklopedide Avicenna adı altında toplanan malzeme bütünüyle tek bir disipline indirgenmez. O, bir yandan tıp bilgisinin ana otoritelerinden biri olarak görünürken öte yandan mineraloji ve simya alanında da belirleyici bir kaynak işlevi görür.

3.2. Ebû Bekir er-Râzî

Vincentius Belvacensis, Râzî'den ansiklopedide esas olarak Rhazes adıyla söz eder. Kayıtlar birlikte değerlendirildiğinde Râzî'nin adı, *Speculum Maius*'ta toplam 31 yerde geçmektedir. Bu geçişlerin 30'u *Speculum Doctrinale*'de, biri ise *Speculum Naturale*'de yer alır. *Speculum Doctrinale*'deki 30 kaydın 29'u *Liber ad Almansorem Rhazis* (Râzî'nin el Mansûr'a Kitabı) başlığıyla gösterilen esere yöneliktir. Bu başlık, Râzî'ye atfedilen ve metinde çoğu yerde kısaca *Almansore* diye anılan kitabı ifade eder. Vincentius'un atıfları da esasen bu eser üzerinden kurulmuştur. Bu atıflar özellikle eserin dördüncü kısmında yoğunlaşır. Bunun yanında beşinci, altıncı, yedinci ve dokuzuncu kısımlar da anılır.²⁸ Geriye kalan kayıt ise Ebû Bekir er-Râzî'ye atfedilen *De aluminibus et salibus*'te (Şaplar ve Tuzlar Üzerine) yer alır. *Speculum Naturale*'deki tek kayıta ise Râzî'nin adı eser başlığı verilmeden geçer.²⁹

Vincentius, ansiklopedide Râzî'yi açık biçimde tıbbî bir otorite olarak gösterir. Onun adı altında sağlığın korunması, hareket ve sükûnet dengesi, yeme içme düzeni, mevsimlere göre bedenin yönetimi, bedendeki fazla maddelerin dışarı atılması, müshil, kusma ve kan alma gibi koruyucu ve tedavi edici uygulamalar anlatılır. Bunun yanında göz, kulak ve diş sağlığı, cinsel güç, gebelik, doğum, lohusalık, bebek bakımı, sütanne seçimi, çocukların, gençlerin ve yaşlıların bakımı, hastalık sonrası toparlanma ve yolculuk sırasında bedenin nasıl korunacağı gibi oldukça pratik tıp konuları da Râzî'ye nispet edilir. Bu tablo, Vincentius'un Râzî'yi daha çok teorik felsefenin değil, uygulamalı tıbbın güvenilir bir otoritesi olarak alımladığını gösterir. *Speculum Naturale*'deki tek kayıt ise laurus adlı bitkinin rahim şişliği, akrep sokması ve sinir ağrısı üzerindeki etkileri bağlamında Râzî'nin adını anar.³⁰ Bu nedenle Râzî, *Speculum Maius* içinde öncelikle koruyucu hekimlik ve gündelik tıp bilgisiyle ilişkilendirilen bir isim olarak öne

²⁶ Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 12/1.

²⁷ Vincentius'un bu alanlarda sıkça kullandığı *Liber de anima*, İbn Sînâ'nın sahih metni olmayıp güncel araştırmada Pseudo-Avicenna'ya atfedilen simyasal bir eser olarak ele alınmaktadır. Bunun için bk. Sébastien Moureau, "Physics in the Twelfth Century: The Porta mentorium of Pseudo-Avicenna's Alchemical De anima and Marius' De elementis," *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* 80/1, (2013).

²⁸ Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 11/128/2, 12/4/3, 12/5/2, 12/6/1, 12/7/2, 12/8/1, 12/8/2, 12/9/1, 12/10/1, 12/11/1, 12/12/1, 12/12/2, 12/13/1, 12/14/1, 12/20/2, 12/20/4, 12/21/1, 12/23/2, 12/25/2, 12/26/1, 12/27/2, 12/29/2, 12/30/1, 12/31/2, 12/32/1, 12/33/3, 12/33/4, 12/34/2, 12/47/2, 12/48/1.

²⁹ *De aluminibus et salibus* güncel araştırmada Râzî'ye ait sahih bir eser olarak değil, ona sonradan nispet edilmiş Pseudo-Râzî metni olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda bk. Gabriele Ferrario, "The Book on Alums and Salts of Pseudo-Râzî: The Arabic and Hebrew Traditions," *Ambix* 70/1, (2023).

³⁰ Vincent de Beauvais, *Speculum Naturale*, 13/16/5.

3.3. Fârâbî

Vincentius Belvacensis, Fârâbî'den Latince Alfarabius adıyla söz eder. Ansiklopedide yer alan alıntılar birlikte değerlendirildiğinde bu adın en yoğun biçimde *Speculum Doctrinale* içinde kullanıldığı görülür. Onun ismi 8'i birinci kitapta, 3'ü üçüncü kitapta, 2'si yedinci kitapta, 3'ü on beşinci kitapta ve 12'si on altıncı kitapta yer almakla birlikte toplam 28 kere geçmektedir.³¹ *Speculum Naturale* içinde ise 2 kayıt bulunmaktadır.³² Bu anlamda *Speculum Maius* genelinde Fârâbî toplam 30 yerde görünmektedir. Söz konusu atıfların birçoğu o dönem Fârâbî'ye atfedilen *Divisione Scientiarum* (İlimlerin Sınıflandırılması) ve *De Ortu Scientiarum* (İlimlerin Kökeni) başlığı eserleri bağlamında verilmiştir.³³ *Speculum Naturale*'deki iki kaydın ise doğrudan Vincentius'un bağımsız bir Fârâbî aktarımından çok, Albertus Magnus'un eserleri üzerinden gelen daha dolaylı atıflar olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ *Speculum Naturale*'de yer alan iki kaydın biri, Fârâbî'nin adını eser belirtmeden anar. Diğerinde ise Albertus Magnus aracılığıyla Fârâbî'ye *Sensu et Sensato* (Duyum ve Duyulur Olanlar Üzerine) adlı bir eser nispet edilir.³⁵

Ansiklopedide Fârâbî daha çok ilimlerin tasnifini yapan ve çeşitli bilgi alanlarının sınırlarını belirleyen bir otorite olarak kullanılmaktadır. Nitekim onun adı altında sanatın ve bilginin genel kuralları, ilimlerin ana bölümlere ayrılması, dil ilmi ve gramerin yeri, mantığın işlevi, kıyas türleri ve şiirin mantık içindeki konumu ele alınır. Bunun yanında medeni ilim, mutluluk, siyasal yönetim ve krallık erdemi üzerine açıklamalar da yine Fârâbî'ye nispet edilmiştir. Doğa felsefesi bağlamında cisimlerin ilkeleri, basit ve bileşik varlıklar, semavi ve dünyevi düzen, matematik ilimlerin dalları, aritmetik, geometri, optik, astronomi, ağırlıklar ve mekanik düzenekler hakkında da onun otoritesine başvurulur. Metafizik alanda ise ilahi ilmin kısımları ve ilk varlık düşüncesi öne çıkar. *Speculum Naturale*'de geçen iki yerde de görme ve gözün yapısı bağlamında Fârâbî'nin adı anılır. Bütün bu veriler, Vincentius'un Fârâbî'yi bireysel hayatı veya tarihsel şahsiyeti üzerinden değil, daha çok ilim tasnifi yapan, kavramları tanımlayan ve ansiklopedik tertibe katkı sağlayan bir bilim adamı olarak alımladığını göstermektedir.

Fârâbî'nin ansiklopedideki ağırlığı en açık biçimde ilimlerin tasnifiyle ilgili bölümlerde görülmektedir. Nitekim Vincentius, ilimlerin kısımlarını, birbirleriyle ilişkilerini ve hangi başlıklar altında ele alınmaları gerektiğini açıklarken sık sık Fârâbî'ye başvurmaktadır. Bu nokta ayrıca önemlidir. Nitekim on üçüncü yüzyıl Latin dünyasında ansiklopedik yazım yalnızca bilgiyi bir araya getirme işi değildir. Aynı zamanda bilgiyi sınıflandırma, düzenleme ve öğretilbilir hale getirme çabasıdır. Bu sebeple ilimlerin tasnifi, dönemin bilgi anlayışında merkezi bir yere sahiptir. Fârâbî'nin Vincentius'ta özellikle bu başlık altında öne çıkması, onun bilgi alanlarının düzenlenmesinde işe yarayan bir otorite olarak görüldüğünü göstermektedir.³⁶

³¹ Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 1/13/6, 1/17/3, 1/17/4, 1/19/1, 1/20/1, 1/21/1, 1/45/1, 1/45/2, 3/2/1, 3/3/1, 3/110/1, 7/4/1, 7/5/1, 15/1/1, 15/2/1, 15/8/1, 16/3/2, 16/5/2, 16/10/2, 16/15/1, 16/36/3, 16/37/1, 16/43/1, 16/44/1, 16/46/2, 16/53/1, 16/55/1, 16/57/1.

³² Beauvais, *Speculum Naturale*, 2/58/1, 25/38/1.

³³ *De Ortu Scientiarum* başlıklı metin modern araştırmada Fârâbî'nin sahih eserleri arasında görülmemektedir. Bk. Fârâbî, *Über den Ursprung der Wissenschaften (De ortu scientiarum): Eine mittelalterliche Einleitungsschrift in die philosophischen Wissenschaften* (Münster i. W.: Aschendorff, 1916).

³⁴ Albertus Magnus, 13. yüzyılın etkili Dominiken düşünürlerinden biri olup özellikle doğa felsefesi ve doğal varlıklara ilişkin çalışmalarıyla tanınır. Onun metinlerinin Vincentius, *Speculum Naturale* başta olmak üzere kaynak olarak kendisini kullanmıştır.

³⁵ Burada Fârâbî'ye yapılan *Sensu et Sensato* nispeti sahih görülmemektedir. Modern araştırma, bunun Albertus Magnus aracılığıyla dolayla giren problemli bir isnat olduğunu göstermektedir. Bk. Helmut Gätje, "Der Liber de sensu et sensato von al-Fârâbî bei Albertus Magnus," *Oriens Christianus* 48, (1964): 107.

³⁶ Fârâbî'nin Orta Çağ Latin dünyasındaki ilimler tasnifindeki rolüne dair bk. James A. Weisheipl, "Classification of Sciences in Medieval Thought," *Mediaeval Studies* 27, (1965): 54.

3.4. İbn Rüşd

İbn Rüşd, ansiklopedide Averroes adıyla geçmektedir. Onun adı *Speculum Maius*'ta 19 yerde görünür ve bu atıfların tamamı *Speculum Naturale* kısmında yer alır. Ansiklopedide İbn Rüşd daha çok Aristotelesçi doğa felsefesini açıklayan ve tartışmalı meselelerde görüş bildiren bir şârih olarak öne çıkar. Bir grup atıf, görme teorisi etrafında toplanır. Burada renk, ışık ve saydam ortam arasındaki ilişki tartışılır. Özellikle rengin karanlıkta bulunup bulunmadığı, ışığın rengin görülebilirliğinde nasıl bir işlev gördüğü ve görünür suretin orta ortamda ve gözde nasıl bulunduğu gibi meselelerde İbn Rüşd'ün görüşlerine başvurulur.³⁷ Bu bağlamda Vincentius, onu çoğu yerde başka otoritelerle karşılaştırarak verir ve kimi zaman Albertus Magnus üzerinden aktarır. Böylece İbn Rüşd, yalnızca bir otorite olarak değil, aynı zamanda eleştiriye açık bir yorumcu olarak da görünür.

İkinci önemli alan kozmoloji ve gök cisimleri öğretisidir. İbn Rüşd'e nispet edilen açıklamalarda göğün oluşumu, göksel cisimlerin bozuluşa uğramaması, göğün maddesi ile oluş ve bozuluş dünyasının maddesi arasındaki fark, feleklerin ruhu ve hareketinin amacı gibi meseleler ele alınır. Yine semavi kürelerin düzeni, küreler arasında boşluk bulunup bulunmadığı ve göksel hareketin ay altı alemdeki oluş ve bozuluşla ilişkisi de bu çerçevede tartışılır. Burada Vincentius'un İbn Rüşd'ü, evrenin yapısını kavramsal olarak açıklayan bir düşünür olarak kullandığı görülür. Onun adı özellikle göksel hareketin anlamı, semavi düzenin sürekliliği ve ilk ilkeye yöneliş fikriyle birlikte anılır.³⁸

Bunun yanında birkaç yerde İbn Rüşd'e nispet edilen *De vaporibuste* (Buharlar Üzerine) kurşun, kalay ve bazı maddelerin birleşmesi ya da çözülmesi gibi daha teknik meseleler de onun adı altında verilir.³⁹ Bu da onun ansiklopedide yalnızca teorik açıklamalarla değil, maddi dünya ve tabîî süreçlere ilişkin bilgilerle de yer aldığını gösterir. Genel olarak bakıldığında Vincentius, İbn Rüşd'ü en çok Aristotelesçi doğa felsefesinin ve akıl teorisinin açıklayıcı yorumcusu olarak alımlamaktadır.

3.5. Gazâlî

Gazâlî, ansiklopedide Algazel adıyla geçer. Mevcut atıflar birlikte değerlendirildiğinde onun adı *Speculum Maius*'ta 13 kez görünmektedir ve bu geçişlerin tamamı *Speculum Naturale*'de yer alır. Bu 13 atfın 7'si doğrudan ansiklopedik anlatı içinde, 6'sı ise Albertus Magnus'un tartışmaları içinde dolaylı biçimde aktarılır. Gazâlî'ye atfedilen *De sensu et sensato*'ya (Duyu ve Duyulur Olan Üzerine) ilişkin bir eser en çok alıntılan metindir.⁴⁰ Üç yerde ise Gazâlî'ye nispet edilen *Physica* (Fizik) adlı eserden söz edilmektedir.⁴¹

Ansiklopedide Gazâlî daha çok duyuların işleyişi, iç duyular ve ruhun durumu hakkında başvurulmuş bir otorite olarak sunulur. Onun adı altında ses ve işitme olayları açıklanır. Buna göre ses, havada meydana gelen güçlü bir hareketten doğar ve işitme, kulak boşluğu içindeki sakın havaya ulaşan sesin derindeki sinire tesiriyle gerçekleşir. Koku konusunda, algının beyindeki iki çıkıntıyla ilgili bir kuvvet aracılığıyla oluştuğu söylenir. Dokunma ise bütün et ve deriye yayılmış bir kuvvet olarak tanımlanır. Yine Gazâlî'ye nispet edilen açıklamada ortak duyu, bütün özel duyuların kendisine bağlandığı ve izlenimlerin birleştiği merkez olarak verilir. Uyku, ruhun dıştan içe çekilmesi şeklinde tanımlanırken rüyanın sebebi hayal kuvvetinin hareketi ve kararsızlığı ile açıklanır. Bunun yanında bir yerde aklî nefsin ölümden sonra varlığını sürdürdüğü, iyi insanda bunun hazzı, kötü insanda ise arzu ile mahrumiyetin birleşmesinden doğan bir ıstıraba yol açtığı belirtilir. Bir başka yerde de vaşak örneği üzerinden görme duyusunun

³⁷ Beauvais, *Speculum Naturale*, 2/57/1, 2/58/1, 3/2/4, 3/27/1, 3/35/1, 3/88/1, 3/104/1, 7/38/3, 7/43/2, 7/44/1, 23/67/1, 25/42/1, 25/93/1, 27/39/1, 27/40/1, 27/42/1, 27/45/1, 27/47/1.

³⁸ Beauvais, *Speculum Naturale*, 3/2/4.

³⁹ Beauvais, *Speculum Naturale*, 7/38/3, 7/43/2.

⁴⁰ Beauvais, *Speculum Naturale*, 19/79/2, 23/67/3, 25/54/1, 25/55/1, 25/76/2, 25/91/1, 26/1/1. Albertus Magnus aracılığıyla dolaylı aktarılan yerler için ayrıca bk. Beauvais, *Speculum Naturale*, 4/20/1, 25/61/1, 25/65/1, 25/81/1, 25/91/2, 26/37/1. Ayrıca Gazâlî'ye atfedilen *De sensu et sensato*'ya dair daha detaylı bilgi için bk. Eva St. Clair, "Algazel on the Soul: A Critical Edition," *Traditio* 60, (2005): 47.

⁴¹ Beauvais, *Speculum Naturale*, 4/20/1, 19/79/2, 25/61/1, 25/65/1, 25/76/2, 25/81/1, 25/91/2, 26/1/1, 26/37/1.

3.6. İbn Cebiol

Ansiklopedide Endülüslü Yahudi filozof İbn Cebiol, Avicebron adıyla geçmektedir. Ona yapılan atıflar çoğunlukla kendi isminden ziyade eseri olan *Fons Vitae* (Hayat Pınarı) adı üzerinden geçmektedir.⁴³

Ansiklopedide İbn Cebiol'un düşünceleri daha çok metafizik ve nefis teorisi bağlamında geçmektedir. Bu atıfların merkezinde madde ve suret ilişkisi vardır. Nitekim ilk madde, bütün suretleri kabul eden cevher olarak tanımlanır. Varlığın fiil halinde ortaya çıkışı suretle ilişkilendirilir ve suretin maddeden daha yetkin olduğu vurgulanır. Bunun yanında bütün var olanların küllî madde ve küllî suretten meydana geldiği, kategorilerin de bu yapı içinde ele alındığı görülür. Ansiklopedide İbn Cebiol'un felsefesinden ve onun madde ve suret, irade ve ilk mahiyete ilişkin görüşlerinden bahsedilir. Bunun yanında nefsin ve aklın işleyişi, duyulur ve akledilir suretlerin kavranması, bitkisel, hayvani ve akli nefsin fiilleri, akledilir suretler ve basit cevherlere ilişkin konular da onun adıyla aktarılır.⁴⁴ Bu bağlamda Vincentius'un İbn Cebiol'ü öncelikle ontoloji, kozmoloji ve nefis kuramı alanlarında başvurulan bir otorite olarak alımladığı söylenebilir.

3.7. İbn Bâcce

Vincentius Belvacensis'te İbn Bâcce, Avempace adıyla geçer. Onun adı *Speculum Maius*'ta yalnızca 2 yerde görünür ve bu iki atfın tamamı *Speculum Naturale*'dedir. İbn Bâcce burada bağımsız bir eser sahibi olarak değil, Albertus Magnus'un *De anima*'sı (Ruh Üzerine) içindeki aktarımlar aracılığıyla yer alır. Ayrıca bu iki yerde İbn Bâcce'ye ait müstakil bir eser adı da verilmez. Yalnızca bir yerde philosophus Avempace dicit (filozof İbn Bâcce söyledi) denilerek onun görüşü aktarılır.⁴⁵

Ansiklopedide İbn Bâcce'ye nispet edilen görüşler görme teorisi ve özellikle renk meselesi etrafında toplanır. İlk pasajda ona, rengin parlak cisim ile saydam olanın karışımı olduğu yönünde bir açıklama atfedilir. Bu görüş, rengin görülmesi için saydam ortamın fiilen aydınlanması gerektiği tartışması içinde verilir. İkinci pasajda ise Aristoteles'in renk tanımı açıklanırken İbn Bâcce, İbn Sînâ ile birlikte aynı yorumu destekleyen otoriteler arasında gösterilir. Burada temel mesele, rengin karanlıkta bulunup bulunmadığı ve ışığın renk üzerindeki işlevinin ne olduğu sorusudur. Metnin bütününe bakıldığında Vincentius'un İbn Bâcce'yi, duyular psikolojisi ya da genel metafizik içinde değil, daha dar biçimde görme, ışık ve renk ilişkisini açıklayan bir doğa filozofu olarak kullandığı söylenebilir.

3.8. Kindî

Kindî'nin, tüm verilere tarandığında ansiklopedide Alchidius adıyla yalnızca bir kez geçtiği görülmektedir. Bu ad, *Speculum Doctrinale*'in 12. kitabının 104. bölümünde yer almaktadır. Söz konusu alıntı, mürekkep ilaçların dereceleriyle ilgili bir bağlamda kullanılmıştır. Dolayısıyla Kindî burada metafizik, mantık ya da ilimler tasnifi gibi daha geniş felsefi başlıklar içinde değil, tıp bilgisinin belirli ve teknik bir konusu içinde görünmektedir. Bu yönüyle onun ansiklopedideki yeri, kapsamlı bir kurucu otorite olmaktan çok, belirli bir meselede başvurulan uzman bir kaynak niteliği taşır. Bu alıntıda Kindî, birleşik ilaçların sıcaklık, soğukluk ve itidal bakımından nasıl değerlendirileceğini açıklayan bir tıp otoritesi olarak ele alınmaktadır.⁴⁶ Bu tek kayıt üzerinden kesin bir sonuca gitmek güç olsa da, Vincentius'un Kindî'ye burada belirli bir teknik bilgi ihtiyacı sebebiyle başvurmuş olabileceği düşünülebilir. Aynı

⁴² Beauvais, *Speculum Naturale*, 25/54/1, 25/55/1, 25/91/1.

⁴³ Bu eser için bk. Avicebron, *Avencebrolis (Ibn Gebirol) Fons vitae, ex Arabico in Latinum translatus ab Iohanne Hispano et Dominico Gundissalino* (Monasterii: Aschendorff, 1892).

⁴⁴ Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 1/17, 15/4.; Beauvais, *Speculum Naturale*, 7/25, 7/28, 23/25, 23/44, 23/61, 24/61, 25/6, 25/29, 26/61.

⁴⁵ Beauvais, *Speculum Naturale*, 2/57/1, 2/58/1.

⁴⁶ Beauvais, *Speculum Doctrinale*, 12/104/1.

şekilde, Kindî'nin ansiklopedide tek alıntıyla görünmesi, onun eserlerinin Vincentius'un elindeki malzemede daha sınırlı bir dolaşıma sahip olmasıyla ya da bu bölüm için doğrudan işe yarayan bilginin özellikle bu noktada bulunmasıyla ilgili olabilir.

3.9. İshak bin Süleyman el-İsrâîlî

İshak bin Süleyman el-İsrâîlî, mevcut kayıttaki Isaac Judaeus adıyla geçmektedir. Bu ad, *Speculum Naturale*'in 17. kitabının 39. bölümünde yer almaktadır. Söz konusu pasajın kaynağı olarak o dönem İshak bin Süleyman el-İsrâîlî atfedilen *De dietis universalibus et particularibus* (Küllî ve Tikel Diyetler Üzerine) adlı eser gösterilmektedir. Bu alıntıda İshak el-İsrâîlî, kabuklu deniz hayvanlarının hazma ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır. Metin, bu tür gıdaların tuzluluk ve keskinlikleri sebebiyle çözülür nitelikte görüldüğünü, ancak yine de mideye zarar verebildiğini belirtmektedir.⁴⁷ Bu tek alıntı, onun eserlerinin tıpkı Kindî'de olduğu gibi Vincentius'un kullandığı malzeme içinde sınırlı bir görünürlüğe sahip olmasıyla da ilgili olması mümkündür.

4. Tartışma

Bu çalışmada ulaşılan bulgular, *Speculum Maius*'ta İslam ve Yahudi filozofların yalnızca var olup olmadığını değil, hangi bilgi düzeni içinde anlam kazandığını da göstermektedir. Bu bakımdan mesele, Vincentius Belvacensis'in bu düşünürleri tanıyıp tanımadığıyla sınırlı değildir. Daha önemli olan nokta, bu isimlerin hangi alanlarda kullanılabilir görüldüğü ve hangi alanlarda geri plana itildiğidir. İncelenen örnekler, İslam düşünce geleneğinden gelen malzemenin Latin ansiklopedik yapıya dahil edildiğini, fakat bu dahil edilişin eşit ve tarafsız bir temsil biçimi olmadığını ortaya koymaktadır.

Özellikle İbn Sînâ, Râzî ve Kindî gibi isimlerin tıp, ilaç bilgisi, madenler ve teknik doğa bilgisi bağlamlarında öne çıkarılması dikkat çekicidir. Bu durum, İslam filozoflarının Latin dünyada pratik ve faydalı bilgi sağlayan otoriteler olarak güçlü bir biçimde kullanıldığını göstermektedir. Ancak aynı isimlerin metafizik, teoloji veya nefis teorisiyle ilgili daha derin felsefi görüşlerinin aynı ölçüde aktarılmaması, ansiklopedik seçimin bilinçli ya da yapısal bir sınırlama içerdiğini düşündürmektedir. Burada İslam düşünürleri bütünüyle dışlanmamış, fakat çoğu zaman Hristiyan bilgi düzeni açısından daha kolay kullanılabilir alanlara yerleştirilmiştir. Fârâbî örneği bu açıdan ayrı bir önem taşır. Onun ansiklopedide özellikle ilimlerin tasnifi bağlamında kullanılması, Vincentius'un yalnızca içerik aktarmadığını, bununla birlikte zamanda bilgiyi düzenleme araçlarını da İslam düşüncesinden aldığını göstermektedir. Bu, ansiklopedik yazım açısından önemli bir noktadır. Nitekim ansiklopedi yalnızca bilgi toplayan bir metin değildir; bilgiyi sınıflandıran ve öğretiler hâle getiren bir yapıdır. Fârâbî'nin bu yapı içinde yer alması, İslam düşüncesinin Latin bilgi düzenine yalnızca tekil bilgilerle değil, sınıflandırma modelleriyle de katkıda bulunduğunu göstermektedir.

İbn Cebir örneği ise bu genel tabloyu kısmen karmaşıktır. Onun metafizik ve nefis teorisi bağlamında daha güçlü biçimde görünmesi, İslam ve Yahudi düşüncesinden gelen malzemenin yalnızca teknik bilgiyle sınırlı olmadığını gösterir. Bununla birlikte Avicenna'nın Latin dünyada uzun süre yanlış kimlikle dolaşması, bu alımamanın doğrudan ve şeffaf olmadığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu örnek, ansiklopedik temsilin yalnızca seçimle değil, aynı zamanda yanlış nispet, dolaylı aktarım ve kimlik belirsizliğiyle de şekillendiğini göstermektedir.

Söz konusu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, *Speculum Maius*'un İslam düşüncesini Latin Batı'ya aktaran pasif bir metin olmadığı anlaşılmaktadır. Eser, farklı geleneklerden gelen bilgileri Hristiyan ansiklopedik düzen içinde yeniden konumlandırmaktadır. Bu nedenle ansiklopediler, yalnızca bilgi tarihinin değil, aynı zamanda alımlama, seçme ve yeniden anlamlandırma süreçlerinin de kaynakları olarak okunmalıdır. Böyle bir okuma, İslam düşüncesinin Latin dünyadaki etkisini daha somut ve daha katmanlı biçimde anlamaya imkân vermektedir.

⁴⁷ Beauvais, *Speculum Naturale*, 17/39/2.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, on üçüncü yüzyıl Latin ansiklopediciliğinde İslam ve Yahudi filozofların eserlerinin ve düşüncelerinin dışarıda bırakılmadığını, aksine belirli başlıklar ve işlevler içinde ansiklopedik bilgi düzenine dahil edildiğini göstermektedir. *Speculum Maius*'ta yer alan veriler, Latin dünyanın İslam düşünce geleneğini tanıdığını ve ondan yararlandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, on ikinci yüzyıl rönesansı ile hız kazanan bilgi dolaşımının sonraki yüzyılda da etkisini sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir deyişle, Latin Batı'daki entelektüel gelişimin unsurlarından biri de İslam düşünce geleneğinden aktarılan malzemedir. Bu etki yalnızca müstakil tercümelerde ya da skolastik filozofların eserlerinde değil, ansiklopedik derlemelerde de izlenebilmektedir. Bu bakımdan ansiklopediler, İslam düşüncesinin Batı'daki alımlanışını takip etmek için son derece verimli metinler sunmaktadır.

Bu çalışmada bilinçli olarak yalnızca filozof kimliğiyle öne çıkan isimler ele alınmıştır. Bununla birlikte bu çalışmada incelenen alıntılar, söz konusu alımlamanın tarafsız ve bütünüyle kapsayıcı olmadığını da göstermektedir. İncelenen malzeme, bu düşünürlerin metafizik, nefis teorisi ve teolojiyle ilgili görüşlerinin Latin dünyada bütünüyle bilinmediğini değil, ansiklopedik düzende çoğu zaman geri plana itildiğini düşündürmektedir. Vincentius'un kullanımında İbn Sînâ, Râzî, Kindî, Fârâbî ve benzeri isimler daha çok tıp, doğa bilgisi, simya, ilimler tasnifi ve başka teknik alanlar çerçevesinde ele alınmıştır.⁴⁸ Böylece bu düşünürler çoğu yerde filozof olmaktan çok bilim adamı kimliğine yaklaştırılmış görünmektedir. Oysa aynı ansiklopedik yapı içinde Hristiyan otoritelerin teolojik ve metafizik görüşlerine daha geniş bir alan açıldığı görülmektedir.⁴⁹ Bu bakımdan ansiklopedik bilginin seçici ve hiyerarşik bir karakter taşıdığı söylenebilir. Burada dikkat çeken başlıca istisna İbn Cebriol'dür. Ancak onun da Latin dünyada Avicenna adıyla ve uzun süre Hristiyan bir düşünür sanılarak dolaşıma girmesi, bu istisnanın da doğrudan ve şeffaf bir alımlamaya işaret etmediğini göstermektedir.⁵⁰ Daha genel olarak bakıldığında ansiklopedilerin, tarih boyunca yalnızca bilgiyi toplayan ve aktaran metinler olup olmadığı tartışma konusudur. Aynı zamanda bunlar hangi bilginin öne çıkarılacağını, hangisinin sınırlandırılacağını ve hangi çerçeve içinde meşru kabul edileceğini belirleyen metinlerdir. Bu yönüyle ansiklopedik düzenin her zaman belli ölçüde siyasî ve ideolojik bir tarafı da bulunmaktadır.⁵¹

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli nokta, ansiklopedide yer alan malzemenin doğrudan bu düşünürlerin sahih eserlerine dayanmadığıdır. İncelenen alıntılarının önemli bir kısmı yanlış nispet edilmiş, dolaylı biçimde aktarılmış ya da gerçek müellifi belirsiz ve sonradan bu isimlere nispet edilmiş metinlerle ilişkilidir. Bu nedenle *Speculum Maius*'ta bir ismin görünmesi, her zaman o düşünürün asli görüşlerinin eksiksiz biçimde aktarıldığı anlamına gelmemektedir. Tersine, burada çoğu zaman uzun bir alıntı zinciri, metin dolaşımı ve yeniden düzenleme süreci söz konusudur. Bu durum, Latin ansiklopediciliğinde İslam düşüncesinin yalnızca taşınmadığını, aynı zamanda seçildiğini, dönüştürüldüğünü ve yeni bir bilgi düzeni içinde yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Dolayısıyla mesele yalnızca hangi isimlerin kullanıldığı değil, bu isimlerin hangi metinler ve hangi aktarım biçimleri aracılığıyla dolaşıma girdiğidir.

⁴⁸ Nitekim bu isimlerin metafizik ve nefis teorisine ilişkin eserleri de 13. yüzyıl Latin dünyasında dolaşımdadır. Özellikle İbn Rüşd'ün akıl teorisi etrafında gelişen tartışmalar bunun açık örneklerinden biridir. Bunun için bk. Mehmet Ata Az, *İbn Rüşd ve Thomas Aquinas'ta Akılların Birliği* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 231.

⁴⁹ Nitekim aynı ansiklopedik yapı içinde Augustinus, Hieronymus, Gregorius Magnus, Dionysius Areopagita, Albertus Magnus, Richardus de Sancto Victore ve benzeri Hristiyan otoritelere teoloji ve metafizik bağlamında daha geniş bir yer açıldığı görülmektedir. *Speculum Naturale* Tanrı, ilk madde, melekler ve insan zihni gibi başlıklara geniş yer verirken, *Speculum Doctrinale*'in son kitabı doğrudan teolojiye ayrılmış ve burada Kutsal Kitap ile kilise babaları geleneği öne çıkarılmıştır.

⁵⁰ İbn Cebriol'ün o dönemde bilinen Hristiyan kimliği için bk. Solomon Munk, *Mélanges de philosophie juive et arabe* (Paris: A. Franck, 1859), 6.

⁵¹ O dönemdeki ansiklopedilerin olası politik yönlerine dair bk. Ann M. Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age* (New Haven: Yale University Press, 2010), 11. Ayrıca o dönemdeki dolaylı aktarım, yanlış nispet, ikinci el yorum ve tercüme kaynaklı anlam kaymaları meselesi için bk. Süleyman Dönmez, *Akıl Birlikten Çokluğa Yolculuğu* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2009).

Bu çalışma kapsamı gereği yalnızca belirli filozoflarla ve tek bir ansiklopedik eserle sınırlandırılmıştır. Bu sebeple burada ulaşılan sonuçlar, daha geniş bir araştırma programının ilk adımı olarak değerlendirilmelidir. İleride Vincentius Belvacensis'in başka eserleri de aynı açıdan incelenebilir. Benzer şekilde yalnızca Vincentius Belvacensis değil, Bartholomaeus Anglicus, Thomas Cantimpratensis ve Arnoldus Saxo gibi diğer ansiklopedistlerin eserleri de karşılaştırmalı olarak ele alınabilir. Böylece İslam düşüncesinin Latin ansiklopedilerindeki yeri daha geniş bir çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca araştırma yalnızca filozoflarla sınırlı tutulmuştur. Astronomlar, hekimler, matematikçiler ve başka bilim insanları da dahil edildiğinde mesele bilim tarihi bakımından daha kapsamlı bir görünüm kazanacaktır. Bunun yanında gelecekte alıntı zinciri ve metin dolaşımı çalışmaları, metin manipülasyonu ve seçici alıntı analizi gibi başlıklar öne çıkarılabilir. Böyle bir yönelim, Latin Batı'nın İslam düşüncesini nasıl kullandığını içerik düzeyinde ve bilgi politikası düzeyinde de tartışmaya açacaktır. Bu bağlamda ansiklopedilere yönelmek, İslam düşüncesinin Batı'daki etkisini yalnızca büyük skolastik metinler üzerinden değil, bilginin dolaşıma girdiği ve yenden düzenlendiği daha geniş derleme ağları üzerinden de takip etmeyi mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- Archer, Thomas Andrew. "Vincent of Beauvais" in *Encyclopædia Britannica*, Editör: Hugh Chisholm, 90-91. 28. Cilt, 11. Basım. Cambridge: Cambridge University Press, 1911.
- Avicenna. *Avencebolis (Ibn Gebirol) Fons vitae, ex Arabico in Latinum translatus ab Iohanne Hispano et Dominico Gundissalino*. Monasterii: Aschendorff, 1892.
- Az, Mehmet Ata. *İbn Rüşd ve Thomas Aquinas'ta Akılların Birliği*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2021.
- Beauvais, Vincent de. *Speculum Doctrinale*. Tome II. Duaci: ex officina typographica Baltazaris Belleri, sub Circino aureo, 1624.
- Beauvais, Vincent de. *Speculum Naturale*. Tome III. Duaci: ex officina typographica Baltazaris Belleri, sub Circino aureo, 1624.
- Blair, Ann M. *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age*. New Haven: Yale University Press, 2010.
- Burnett, Charles. "Some Comments on the Translating of Works from Arabic into Latin in the Mid-Twelfth Century" in *Orientalische Kultur und europäisches Mittelalter*. Editörler: Albert Zimmermann vd., 161-171. Berlin-Boston: De Gruyter, 1985.
- Cantimpratensis, Thomas. *Liber de natura rerum. 1. Text. Editio princeps secundum codices manuscriptos*. Berlin: Walter de Gruyter, 1973.
- Classen, Albrecht (ed.). *Handbook of Medieval Studies Terms Methods Trends*. 3 Cilt. Berlin New York: Walter de Gruyter, 2010.
- CNRS, Centre national de la recherche scientifique. "SourcEncyMe Sources des encyclopédies médiévales," Erişim 1 Mart 2026. <https://sourcencyme.irht.cnrs.fr/>
- Dönmez, Süleyman. *Aklın Birlikten Çokluğa Yolculuğu*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2009.
- Efendiler, R. Erdi. "Dominiken rahibi Vincent de Beauvais'nin Türk tarihi açısından önemi üzerine bir değerlendirme," *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/2, (Ekim 2024): 488-503. <https://doi.org/10.69878/deuefad.1446287>
- Efendiler, Rahim Erdi. "Vincent De Beauvais'nin Speculum Historiale eserinin XXXI. ve XXXII. kitaplarının Türk Tarihi Açısından Değerlendirme ve Notlandırılması." Doktora Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, 2025.
- Fārābī. *Über den Ursprung der Wissenschaften (De ortu scientiarum): Eine mittelalterliche Einleitungsschrift in die philosophischen Wissenschaften*. Münster i. W.: Aschendorff, 1916.
- Ferrario, Gabriele. "The Book on Alums and Salts of Pseudo-Rāzī: The Arabic and Hebrew Traditions," *Ambix* 70, (2023): 1-208. <https://doi.org/10.1080/00026980.2023.2222505>
- Fijalkowski, Adam. "The Arabic Authors in the Works of Vincent of Beauvais" in *Wissen über Grenzen: Arabisches Wissen und lateinisches Mittelalter*, Editörler: Andreas Speer ve Lydia Wegener, 483-495. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2006.
- Franklin-Brown, Mary. *Reading the World: Encyclopedic Writing in the Scholastic Age*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
- Hasse, Dag Nikolaus. "The Social Conditions of the Arabic-(Hebrew-) Latin Translation Movements in Medieval Spain and in the Renaissance" in *Wissen über Grenzen: Arabisches Wissen und lateinisches Mittelalter*, Editörler: Andreas Speer vd., 68-88. Berlin-New York: De Gruyter, 2006. <https://doi.org/10.1515/9783110194319.68>
- Gätje, Helmut. "Der Liber de sensu et sensato von al-Fārābī bei Albertus Magnus," *Oriens Christianus* 48, (1964): 107-116.

- Moureau, Sébastien. "Physics in the Twelfth Century: The Porta elementorum of Pseudo-Avicenna's Alchemical De anima and Marius' De elementis," *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* 80/1, (2013): 147-222. <https://doi.org/10.3917/ahdlm.080.0147>
- Munk, Solomon. *Mélanges de philosophie juive et arabe*. Paris: A. Franck, 1859.
- Neckam, Alexander. *Alexandri Neckam De naturis rerum, libro duo: with the poem of the same author, De laudibus divinæ sapientiæ*. London: Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, 1863.
- Ribémont, Bernard. *De Natura Rerum: Études sur les Encyclopédies Médiévales*. Orléans: Paradigme, 1995.
- Schneider, Robert. J. "Vincent of Beauvais' 'Opus universale de statu principis': A Reconstruction of Its History and Contents" in *Vincent de Beauvais: intentions et réceptions d'une oeuvre encyclopédique au Moyen Age*, Editörler: Monique Paulmier, Foucart, Serge Lusignan ve Alain Nadeau, 285-299. Saint-Laurent: Bellarmin; Paris: Vrin, 1990.
- Seymour, Michael Charles. *Bartholomeus Anglicus and his Encyclopedia*. Aldershot: Variorum, 1992.
- St. Clair, Eva. "Algazel on the Soul: A Critical Edition," *Traditio* 60, (2005): 47-84. <https://doi.org/10.1353/trd.2005.0007>
- Stange, Emil. *Die Encyklopädie des Arnoldus Saxo, zum ersten Mal nach einem Erfurter Codex herausgegeben von Professor Dr. Emil Stange*. 3 Cilt. Erfurt: F. Bartholomäus, 1905-1907.
- Tobin, Rosemary Barton. *Vincent of Beauvais' "De eruditione filiorum nobilium": The Education of Women*. New York: P. Lang, 1984.
- Voorbij, Johannes B. "Purpose and Audience: Perspectives on the Thirteenth-Century Encyclopedias of Alexander Neckam, Bartholomaeus Anglicus, Thomas of Cantimpré and Vincent of Beauvais" in *The Medieval Hebrew Encyclopedias of Science and Philosophy*, Editör: Steven Harvey, 31-45. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Weisheipl, James A. "Classification of Sciences in Medieval Thought," *Mediaeval Studies* 27, (1965): 54-90.
- Zamorensis, Johannes Egidius. *Historia naturalis*. Spain: Junta de Castilla y León, 1994.